

*Sterke invloed hoefdieren
op bosverjonging*

Bosbegrazing kent voor- en nadelen

Eind jaren tachtig maakten bosbeheerders en houtproducenten zich steeds ongeruster over de almaar toenemende aandacht voor bosbegrazing; zij waren bang dat deze ontwikkeling uiteindelijk de instandhouding van bossen in gevaar zou brengen. De toenmalige minister van Landbouw, G.J.M. Braks, liet daarom op verzoek van de Tweede Kamer een onderzoek doen naar de problematiek. Dat onderzoek, uitgevoerd door het IBN-DLO, het SC-DLO en de LUW, is in 1990 van start gegaan en onlangs beëindigd. De resultaten zijn vastgelegd in een ruim 200 pagina's tellend boek, dat de onderzoekresultaten toegankelijk maakt voor een breed publiek van terreinbeheerders, beleidsmedewerkers en andere belangstellenden.

Hoefdieren vormden altijd een wezenlijk onderdeel van het bos in de gematigde streken. In de loop van de (laatste) eeuwen is het oorspronkelijke bos echter vrijwel geheel verdwenen. Daardoor werd het leefgebied van de Europese wilde hoefdieren sterk aangetast of vernietigd. In Europa zijn alleen in Rusland, Slovenië en Bosnië nog enkele gebieden waar hoefdieren leven onder omstandigheden die niet sterk door de mens zijn beïnvloed. De ruimtelijke schaal van deze gebieden, het voedselaanbod, het voorkomen van predatoren en de migratiemogelijkheden zijn daar nog min of meer natuurlijk.

STURENDE FACTOREN

Hoefdieren oefenen met hun grazen en snoeien een sterke invloed uit op de ontwikkeling en de ruimtelijke structuur van bossen, vooral op de bosverjonging. Herbivorie is dan ook – naast de invloed van begrazing door kleine zoogdieren (muizen, konijnen), insecten en de invloed van stormen en brand – een van de belangrijkste sturende factoren in de natuurlijke bosontwikkeling. Begrazing resulteert in het algemeen in een vertraging van de successie. Vanwege de sterke

voorkeuren van hoefdieren voor bepaalde boomsoorten kan ook een verschuiving optreden in de boomsoortensamenstelling. IBN-onderzoeker dr. A.T. Kuiters: 'Een bekend voorbeeld hiervan is de uitbreiding van de fijnspar ten koste van de zilverspar in Midden-Europese bossen, als direct gevolg van begrazing door hoefdieren.' Doordat hoefdieren het bos niet altijd en overal even intensief benutten, treedt er ruimtelijke variatie op in de graasintensiteit. Daarnaast zorgen zij door hun verplaatsingspatroon plaatselijk voor een versnelde nutriëntenkringloop en voor betredingseffecten zoals bodemverdichting, waardoor de bodem op sommige plaatsen in regenrijke perioden natter is en in droge perioden sneller uitdroogt.

VERGRASSING TOEGENOMEN

Sinds de jaren zeventig worden in ons land gedomesticeerde hoefdiersoorten als rund en paard steeds vaker ingezet bij het beheer van bos- en natuurterreinen. Loek Kuiters: 'Zo kende de Veluwe tot 1970 alleen begrazing door schapen. Daarbij ging het om een begraaste oppervlakte van zo'n 2000 ha. Tegenwoordig wordt meer dan 6000 ha door schapen

begraasd en worden ook runderen (op meer dan 8000 ha) en paarden ingezet (op zo'n 4000 ha). Dat wordt om verschillende redenen gedaan, zoals de wens tot het voortzetten van een oorspronkelijk beheer in halfnatuurlijke landschappen waar vaak al eeuwenlang extensieve begrazing is toegepast. Ook het tegengaan van vergrassing en het scheppen van gunstige condities voor bosverjonging worden vaak als doelstelling gehanteerd. Onder andere door de atmosferische depositie is de vergrassing van bos- en heidegebieden in ons land sinds de jaren vijftig enorm toegenomen. Vooral in dennenbossen op arme zandgronden heeft dit geleid tot een dichte, vervilte grasmat van vooral bochtige smele en pijpestrootje. Op zulke plaatsen stagneert de vertering van organisch materiaal en zijn de condities voor bosverjonging niet gunstig. De introductie van 'echte grazers', zoals paarden of runderen, wordt dan (als aanvulling op wilde hoefdiersoorten als edelhert en ree) gezien als een probaat middel om de vergrassing terug te dringen en de grasmat open te breken.'

EFFECTIEVE COMBINATIE

Een andere doelstelling bij het introduceren van gedomesticeerde grazers is het openhouden van bos- en heidegebieden en parklandschappen. In dit verband wordt een combinatie van hoefdiersoorten als het meest effectief beschouwd. Kuiters verwijst in dat verband naar voorbeeldsituaties elders in Europa, waar al eeuwenlang begrazing heeft plaatsgevonden

met runderen of paarden, zoals het Borkener Paradijs in Duitsland en het New Forest in Zuid-Engeland. Daar zijn in de loop van de tijd gevarieerde en soortenrijke landschappen tot ontwikkeling gekomen. Datzelfde geldt voor de oerbosrestanten in Bialowieza (aan de Pools-Russische grens) waar naast edelhert, ree en wild zwijn ook eland en wisent voorkomen. In combinatie met wolf en lynx dragen deze zoogdiersoorten bij aan een bijzonder soortenrijk bossysteem.

Toch hebben we in Nederland niet zo veel aan deze voorbeelden. Loek Kuiters: 'Het probleem in het Veluwe landschap bijvoorbeeld is dat er eeuwenlang overbegrazing en overexploitatie heeft plaatsgevonden. Na de grootschalige herbebossing van eind vorige en begin deze eeuw verkeert het gebied nu in een herstelfase. Sommige terreinbeheerders plaatsen dan ook kanttekeningen bij het op

grote schaal introduceren van gedomesticeerde grazers op de Veluwe. Ze verwachten dat de ontwikkeling van monotoon dennenbos naar een gevarieerd, gemengd bos door al die grazers eerder zal worden belemmerd dan bevorderd. Uit verschillende onderzoeken blijkt dat er inderdaad negatieve effecten kunnen optreden, zoals voor typische bosplanten en voor bosbodembewonende ongewervelden. Biodiversiteit en begrazing zijn op een complexe manier met

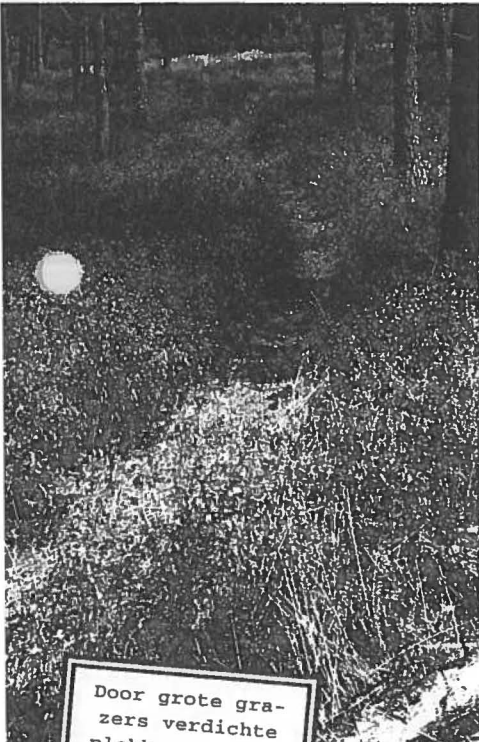
elkaar verweven, op een wijze waar we nog betrekkelijk weinig inzicht in hebben.'

VRAGEN

Het voorgaande geeft aan dat er zowel voordelen als nadelen aan begrazing kunnen zitten. Vragen over de effecten van het introduceren van grote, gedomesticeerde hoefdieren als aanvullende grazers in boslandschappen kunnen dan ook vaak moeilijk worden beantwoord. Terreinbeherende instanties vroegen daarom om nader onderzoek naar de invloed van deze dieren op bosverjonging en bossuccessie. Dat resulteerde in een uitgebreid onderzoek waarbij de volgende vragen centraal stonden:

- Wat is de invloed van edelhert, ree, rund en paard op de verjonging en de langetermijntoekomst van bossen?
- In hoeverre is begrazing door runderen effectief bij het terugdringen van vergrassing in grovedennenbossen en in hoeverre verhoogt zij de bosvitaliteit?
- Kunnen hoefdiersoorten zelfredzaam voortbestaan op de hogere zandgronden?
- Welke bijdrage kan begrazing leveren aan een verhoging van de natuurwaarde van bossen op de hogere zandgronden?

Het boek 'Hoefdieren in het boslandschap' geeft antwoord op deze en nog veel meer vragen. Na een historisch overzicht gaat het boek onder andere in op de ecologie van hoefdieren, de bodemontwikkeling, de spontane verjonging en de bosontwikkeling onder invloed van begrazing. Tot slot worden de perspectieven geschetst voor het beheer van verschillende soorten boslandschap. Deze perspectieven zijn (deels) gebaseerd op modelscenario's die speciaal voor dit onderzoek zijn ontwikkeld.

Door grote grazers verdichte plekken zijn in regenrijke perioden natter en drogen in droge perioden sneller uit.

Hoefdieren zorgen plaatselijk voor een versnelde nutriëntenkringloop.

Meer informatie vindt u in 'Hoefdieren in het boslandschap' door S.E. van Wieren, G.W.T.A. Groot Bruinderink, I.T.M. Jorritsma en A.T. Kuiters (red.). Backhuys Publishers Leiden. ISBN 90-73348-74-9. Prijs: f 65,-. Verkrijgbaar in de boekhandel.